

ARXIU MUNICIPAL DEL MASNOU

EXPOSICIÓ

El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats

Del 12 d'abril al 12 de maig de 2024
Casa de Cultura (el Masnou)

CATÀLEG

EXPOSICIÓ

“El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats”

Del 12 d'abril al 12 de maig de 2024

Inauguració el divendres 12 d'abril, a càrrec de l'autora de la investigació

Casa de Cultura

Pg. de Prat de la Riba, 16

Dijous i divendres, de 16 a 20 h

Dissabtes, de 10 a 14 h i de 16 a 20 h

Diumenges i festius, de 10 a 14 h

Activitats

complementàries:

- ♦ Itinerari guiat: dissabte 4 de maig, a les 11 h.
- ♦ Programa de visites guiades adreçat a centres educatius del Masnou.

Ajuntament del Masnou

Diputació
Barcelona

memòria
enXarxa

EL MASNOU, UN OASI EN TEMPS DE GUERRA PER ALS REFUGIATS

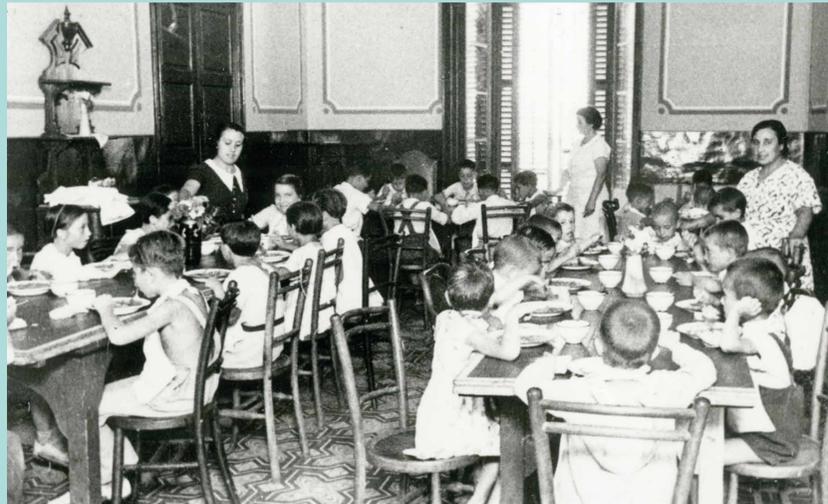
El Masnou va ser un poble d'acollida de molts d'aquests refugiats –especialment de colònies d'infants–, la majoria dels quals hi van arribar entre l'octubre de 1937 i el maig de 1938. El poble en va acollir un total de 834, tot i que no pas alhora, ja que molts hi residien només un temps, amb l'esperança que es guanyés la guerra, i llavors continuaven el seu camí cap a França. Tot i així, la població refugiada del Masnou va ser força sedentària.

El Masnou tenia una població de 5.100 persones l'any 1936. Per tant, el nombre d'habitants durant la guerra va augmentar quasi un 16,5 %, una xifra molt superior al topall del 10 % determinat per la Generalitat. Els refugiats es van distribuir entre la població en domicilis particulars (79,6 %). Convivien amb la família propietària o majoritàriament en cases buides, i també en colònies organitzades (20,4 %). Allunyats dels combats, van tenir casa, aliments, roba, medecines i educació. També rebien atenció mèdica gratuïta.

Les colònies infantils en què es van hostatjar centenars d'infants de la resta d'Espanya estaven concebudes com a institucions escolars on aquests infants rebien educació, tenien cuinera i altres professionals que vetllaven pel seu benestar.

Més del 80 % dels refugiats eren infants menors de 18 anys (57,6 %); dones, caps de família i mares també de refugiats (16,5 %), i persones grans. Hi havia molts orfes de guerra. Més de la meitat provenien del País Basc, Cantàbria i Astúries.

El Masnou va significar per als refugiats arribats un alleujament, després de mesos d'evacuacions i

Menjador de la colònia infantil Spain and the World, situada a l'Escola Sagrada Família, l'any 1938. Arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam, referència BG A39/84.

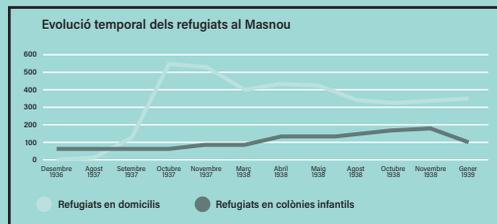
Visita d'una comissió estrangera als infants de la guarderia de SIA Spain and the World, possiblement acompanyants d'Emma Goldman. Arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam, referència BG A39/79-82.

trasllats. Malgrat totes les dificultats de la guerra, la vida al municipi va ser força plàcida.

FASES D'ARRIBADA DE LES PERSONES REFUGIADES

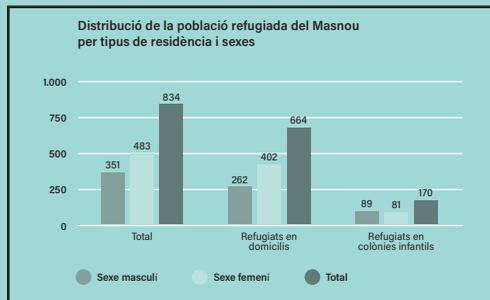
Al Masnou es van produir uns moments molt concrets d'arribada de les persones refugiades que no són totalment coincidents amb les tres grans onades de la resta de Catalunya, que es van esdevenir amb la caiguda dels grans fronts bèl·lics. A la tardor-hivern de 1936 (caiguda d'Andalusia i bombardeig sistemàtic de Madrid) les rebudes de refugiats van ser molt poc significatives. L'acolliment de la tardor de 1937 (caiguda del front del Nord) va ser molt important i l'arribada d'evacuats durant la primavera de 1938 (caiguda del front d'Aragó) no va ser gaire rellevant.

A més a més, al Masnou hi van venir els refugiats en grans viatges grupals organitzats per l'Administració. Molt pocs refugiats es van traslladar fins al poble pels seus propis mitjans.

CAMPY COLLADO, GLÓRIA. *El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2021. (La Roca de Xebic 32).

FASES D'ARRIBADA DE LES PERSONES REFUGIADES

	Arribats fins al setembre de 1937	Arribats entre l'octubre de 1937 i l'abril de 1938	Arribats a partir de la primavera de 1938	Suma de les diferents fases
Nombre total de refugiats	85	576	90	834
Sense dades d'allotjament	2	246	16	264
Colònies	64	51	26	141
Compartint domicilis amb propietaris	19	181	59	200*
Autònoms en domicilis		93	266	48

*El nombre màxim de refugiats que van viure amb els propietaris de l'habitatge va ser de 200 persones i els que van viure de manera autònoma van ser un màxim de 314, però aquestes xifres no es van produir mai simultàniament. Moltes persones que van començar a viure amb un propietari van passar a viure després de manera autònoma.

FASES D'ARRIBADA DE LES PERSONES REFUGIADES

Els factors que van facilitar que la convivència no fos problemàtica i que la vida al municipi fos força plàcida van ser: la tipologia de la població refugiada (gran part de la població refugiada estava formada per dones i infants amb escassos homes en edat adulta); la tipologia de l'habitatge (la major part de refugiats vivia en colònies o domicilis en règim autònom); la procedència (el gran nombre d'evacuats del nord de la Península comptava amb força organització dels seus governs autònoms); el sedentarisme d'aquests refugiats; la curta arribada de refugiats en l'última fase, i la gran implicació dels metges de la població.

	5 de desembre de 1936	Al llarg de 1937	15 d'octubre de 1937	Primavera de 1938 (març-abril)	Estiu de 1938 (juny-agost)	Tardor de 1938 (setembre-novembre)
Centre	58	51	24	8	1	
Sud	4	45	61	2		
Nord	11		307	24		11
Aragó i Catalunya				24	12	
Sense informació del seu origen				39	63	7
TOTAL	73	96	392	97	76	18

ALIMENTACIÓ I PROVEÏMENT

Inicialment, el consistori els va proveir de queviures, dins les seves possibilitats, i els va garantir els serveis gratuïts de perruqueria, barberia, farmàcia, llenya, gas, roba, atenció mèdica i dentista, gràcies al voluntariat d'un grup d'aquests professionals.

A partir de l'abril de 1937, l'alimentació dels refugiats en domicilis va ser responsabilitat directa de la seva família acollidora. Un any més tard, l'Ajuntament es feia càrrec de demanar cada dues setmanes a Assistència Social i Ajut als Refugiats les racions exactes que havien de servir als refugiats acollits en domicilis i la Generalitat els les feia arribar en cru.

El proveïment de les colònies infantils i dels refugiats del nord seguia un procediment diferent: depenien de les entitats humanitàries que patrocinaven les colònies infantils o del Govern basc.

La immensa majoria dels refugiats cobraven de la Generalitat, a través de l'Ajuntament, un subsidi de 2 pessetes diàries en concepte d'evacuat, excepte els que estaven en edat de treballar i els que cobraven una paga de l'Estat. Les mares que van ser evacuades amb els seus fills gaudien d'una paga oficial per ser vídues o tenir el marit mobilitzat, malalt, ferit, mutilat o desaparegut. Malgrat el cobrament de diferents pagues, sabem que algunes refugiades van treballar en el servei domèstic o de modistes; uns quants jubilats van col·laborar en les tasques del camp amb els seus amfitrions; i un petit percentatge d'homes, en edat de treball i exempts de l'exèrcit, van portar a terme la seva professió al Masnou.

L'octubre de 1937 es va decretar que havien de rebre els subsidis les famílies acollidores en comptes de fer-ho en primera persona els mateixos refugiats, però un mes després diversos propietaris van delegar el cobrament de les dietes a favor del refugiat. Aquesta renúncia de cobrament no va ser habitual en altres poblacions.

La funció principal de l'Ajuntament durant la guerra va ser lluitar per aconseguir els proveïments dels racionaments, que proveïa la Generalitat o bé que el consistori obtenia comprant els productes on podia. Els habitants nadius del poble i els refugiats van tenir cartilla de racionament a partir de principis de març de 1937. Sols estava mínimament assegurada la distribució del pa del dia. La resta d'aliments no estaven garantits i no cada dia es podia comprar qualsevol aliment.

LES COLÒNIES INFANTILS

Ala vila del Masnou no es va concebre el tema dels evacuats com un assumpte municipal fins ben entrada la guerra. L'organització de les colònies es va veure com una obra humanitària i va ser realitzada per Ajut Infantil de Rereguarda, vinculada al PSU, i Solidaritat Internacional Antifeixista (SIA), vinculada a la CNT. SIA va fer una gran tasca al Masnou amb la creació de diferents colònies infantils.

Van ser un total de 170 refugiats els acollits en les sis colònies infantils. Es van establir colònies en cases confiscades o cedides pels seus propietaris, com la torre Molina (actual casa Mariel, al carrer de la Ciutat Vila Jardí, 17), la torre Tolosa (ara desapareguda, a l'actual carrer de Navarra), torre Bellamar (al costat dels Laboratoris Cusi), la guarderia infantil Spain and the World (Escola Sagrada Família), la torre Montevideo (torre Xina) i la torre Villamar o Refugio Catalunya (Can Guarino). Els infants, molts dels quals eren orfes, vivien amb adults que s'encarregaven de totes les seves necessitats.

Façana de la torre Molina segons el plànol de construcció de la casa de 1928. Arxíu Municipal del Masnou, obres particulars.

Façana de la torre Tolosa segons el projecte de la casa de 1934. Arxíu Municipal del Masnou, obres particulars.

LES COLÒNIES INFANTILS

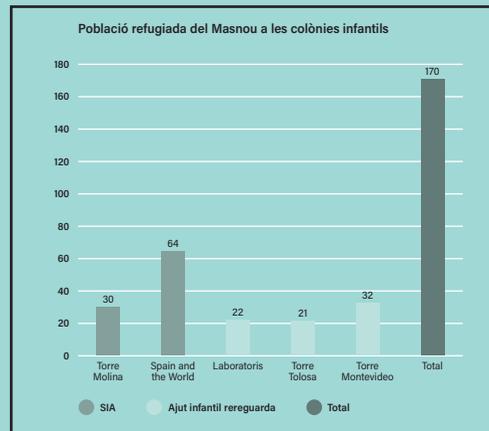
Les dues colònies infantils més importants van ser la de la torre Montevideo, destinada a fills de personal de l'aviació militar; i la colònia fundada per Emma Goldman i patrocinada pel diari anglès *Spain and the World*, destinada a nens víctimes de la guerra. En aquesta última hi treballaven dotze persones: una costurera, dues persones dedicades a la neteja, un porter, dues dones mestres i un home mestre, dues cuineres, una puericultora, un o una auxiliar i una persona dedicada a rentar la roba. Solidaritat Internacional Antifeixista es va encarregar de la gestió i va prescriure la filosofia i les característiques que havien de tenir les guarderies creades per aquesta entitat:

«El fin de estos hogares es la educación integral del niño, desarrollando armónicamente todas sus actividades psíquico-físicas preparándoles para la vida plena de amor, libertad y justicia, para la instauración de un régimen sin violencias, sin rencores ni lágrimas. Para ello, los hogares infantiles SIA aspiran a crear un ambiente de belleza, paz y armonía, donde, huyendo de todo autoritarismo enervador y humillante, se cultive amorosamente el tierno espíritu del niño, mostrándoles sendas de verdad, belleza y de bien...» Document anomenat «Plan de las guarderías SIA», sense data ni autor.

Façana de la colònia infantil Spain and the World, amb el cartell de SIA. Arxíu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam, referència BG A39/77-8.

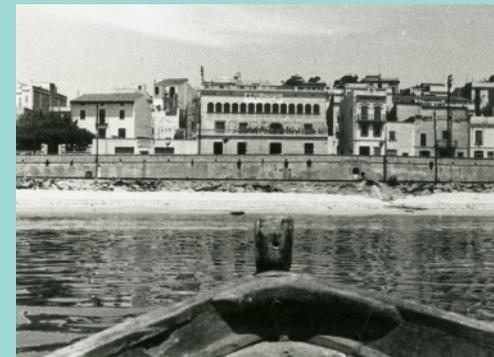
LES COLÒNIES INFANTILS

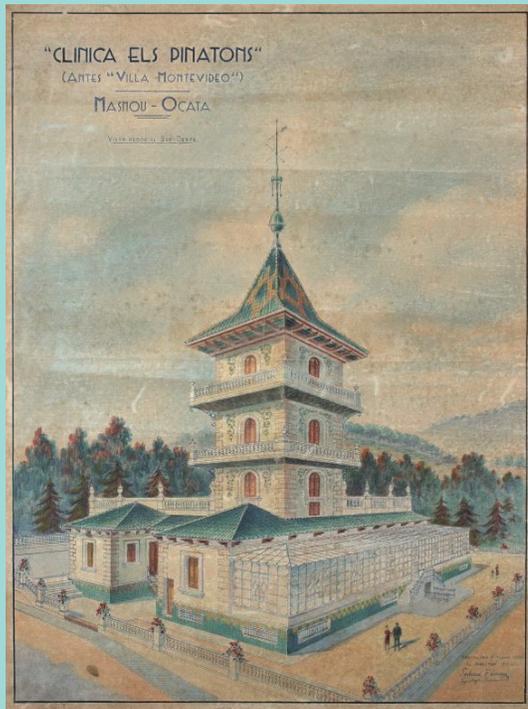
LES COLÒNIES INFANTILS

Entrada de la colònia infantil Bellamar, que apareix al llibre *Ajut infantil de rereguarda: assistència als infants*. Barcelona: Publicacions Kelmí, 1937.

Colònia infantil Spain and the World vista des del mar. Arxíu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam, referència IISG BG A36/102-4.

Projecte de 1936 per convertir la vil·la Montevideo (torre Xna) en la Clínica Els Pinetons abans de ser destinada a residència d'infants refugiats. Arxiu Municipal del Masnou, cartografia, plànol 30.

REPATRIACIÓ I RETORN A CASA

Durant els primers dies de gener de 1939 es van anar buidant els pobles d'evacuats, que van continuar el seu viatge cap a l'exili a França. El 27 de gener de 1939 van entrar les tropes franquistes al Masnou i encara hi havia 332 refugiats vivint en domicilis i colònies, entre els quals 169 bascos. Molts no van marxar del poble una vegada acabada la guerra i l'Auxilio Social franquista els va haver de repatriar.

En tornar a les seves poblacions d'origen, la majoria van patir represàlies, com algun dia de calabós, trobar-se les seves propietats ocupades o estar controlats a partir d'aquell moment. El concepte de refugiats els qualificava directament de rojos, sospitosos, subversius i perillosos per al règim de Franco. Tenim notícies d'alguns refugiats del Masnou que van patir judicis sumaríssims (militars) i van rebre condemnes de fins a dotze i quinze anys, i un afusellat. El seu alliberament va ser bastant generalitzat l'any 1943. L'Ajuntament franquista del Masnou va redactar certificats de bona conducta dels refugiats durant la guerra als que ho van demanar per disminuir les seves penes o evitar els judicis.

ALGUNS EXEMPLES DE REFUGIATS

Francisco Suárez García (Luarca, Astúries)

Exemple de la segona emigració

En Francisco va arribar sol al Masnou el 15 d'octubre de 1937. Tenia 62 anys i va viure a la casa de Josep Duran Terradas (propietari d'un celler) i Maria Pons Torras (propietària d'una botiga de teles i llanes amb la seva germana), al carrer de Rafael Casanova, 78, des del 22 d'octubre de 1937 fins al 1939. Es va dedicar a cuidar els nens, amb els quals va tenir una relació estreta, i feia tot tipus de feines, perquè era un manetes. Francesc Duran Pons, fill de Josep i Maria (que llavors tenia 6 anys), el recordava amb molta estimació en diverses entrevistes en què se l'ha enregistrat. L'anomenaven Paco. Quan en Paco va tornar a Luarca el 1939, va mantenir una curta correspondència amb la família del Masnou. Mercè Pons Torras, germana de la Maria, també va acollir la Teresa i la Luz, mare i filla. Francesc Duran recordava que anava sovint a casa dels seus oncles i jugava amb la Luz.

Reproducció de la carta enviada per Francisco Suárez des de Luarca a la família Duran del Masnou, 13 d'agost de 1940. Arxiu Francesc Duran Pons.

ALGUNS EXEMPLES DE REFUGIATS

Els refugiats d'Algèria

Exemple de la tercera emigració

El 4 d'abril de 1938, les forces nacionals van entrar a Algèria (Lleida). El mes de març de 1938, un grup de 29 persones emparentades entre elles van sortir camí de Bellver de Cerdanya i la frontera francesa amb carros i animals. En la travessia va morir un membre del grup, el Botes, i va néixer una nena de la família, la Teresa. El seu pas a França no va resultar reeixit i van decidir agafar destí cap a Barcelona amb la idea d'arribar al Masnou, on exercia com a metge un familiar llunyà, el doctor Ramon Fontova Rosell.

Jaume Fontova Josa i Rosa Torremorell Masat Arxiu Eva Fontova

Jaume Fontova Josa va ser alcalde i jutge d'Algèria durant la República. Segons paraules de la seva filla, Dolors Fontova i Torremorell: «Éramos payeses. Recuerdo que mis padres, mis dos hermanos y yo cargamos todo lo imprescindible para vivir y nos unimos a otras personas que también abandonaron el pueblo». Primer els van allotjar al Masnou «donde se formaron colectividades para alimentarnos, todo era muy proletario». Va viure al Masnou poc temps, perquè abans de la caiguda de Barcelona van marxar cap a França. Van viure a la finca del Bellresguard: la família de Josep Fontova Goixart i Jaume Fontova Josa vivien a la Casa del Marquès i la família de Joan Fontova Josa, a la casa dels masovers.

La família de Joan Fontova Josa, després d'un temps al Masnou, es va traslladar a Teià, perquè va trobar feina a la Cooperativa. Viuen en una masia amb hort amb gent d'Albessa, poble veí d'Algèria. En Joan cobrava en espècies, principalment amb verdura. Els nens van anar a escola a la colònia infantil patrocinada per l'ambaixada de Suècia a Can Godó i la Casa dels Gegants, sota la direcció del botànic Eric Ragnar Svensson. Joan Fontova Burgués i Antònia Monell Burgués afirmen que tenien els papers preparats per marxar a Suècia just quan es va produir l'entrada de Franco a Barcelona i van haver de tornar al poble amb la seva mare.

ALGUNS EXEMPLES DE REFUGIATS

Josep Fontova Rosell, Josep Fontova Goixart i Pere Fontova Rosell. Arxiu Eva Fontova

Josep Fontova Goixart, afiliat a ERC, va ser alcalde d'Algèria durant la República i la guerra. Coneixia Lluís Companys per la proximitat de la seva ideologia i la localització propera dels seus pobles. L'octubre de 1934 va proclamar l'Estat Català dintre la República Federal dels Pobles d'Espanya des del balcó de l'Ajuntament d'Algèria. El 16 de febrer de 1935 va ser processat per rebel·lió i se li va fer un consell de guerra.

La família Sánchez García

Exemple dels refugiats bascos

El nucli familiar va començar el seu periple des de Zaramillo, a 7 quilòmetres de Bilbao (Biscaia), fins al Masnou quan casa seva es va ensorrar per un bombardeig. La família estava formada per onze persones: Higinia García Fernández i el seu marit Juan González Hernández; el fills comuns de la parella (Gabriela i Àngel); la filla gran d'Higinia, Teresa García, i els seus tres fills (José Luis, Vidal i Luz, acabada de néixer); i la parella del fill gran d'Higinia, María Fuentes, i els seus dos fills, Violeta i Teresa.

El 30 de juny de 1937, estaven refugiats a Gibaja (Santander). El conjunt de la família va sortir de Santander en un vaixell de mercaderies, en una data no documentada, i va arribar al Masnou el 15 d'octubre de 1937, encara que als rebuts de pagament de la subvenció de cada membre hi apareix una data d'arribada diferent. A partir del gener de 1938, tots els acollidors dels membres de la família van cedir als refugiats entrevistats el cobrament d'aquests diners i així ho van fer constar cada mes.

Els responsables del Masnou van voler adjudicar una persona refugiada a cada domicili d'acollidors. Sols van deixar sense separar els fills molt petits.

La Higinia va viure a casa de Pere Sampere Cussó (al carrer d'Ignasi Iglésias, 82, actual Dr. Curell). El seu marit, Juan González Hernández, natural d'Àvila i peó d'ofici, va estar acollit a la casa d'Anton Mandri Biosca (Cal Ros de les Cabres). La Gabriela, la filla d'Higinia, de 22 anys, va viure a casa de Rosa Ripoll Closas (c. de Jacint Verdaguer, 34). El seu germà, l'Àngel, d'11 anys, vivia a prop, a casa de Gener Millet Cunill (c. de Jacint Verdaguer, 4).

La filla gran, Teresa García Fernández, mare soltera amb parella al front (un combatent), rebia una paga de 300 pessetes mensuals. Va arribar amb tres fills molt petits: José Luis (4 anys), Vidal (2 anys) i Luz (acabada de néixer). La Teresa va viure amb la Luz a casa de Jaume Buch Vallverdú,

posterior alcalde franquista, i Mercè Pons Torras (c. de Francesc Macià, 12, actual Josep Llimona). La Mercè era propietària d'una botiga de teixits i llanes amb la seva germana Maria (amfitriona del refugiats Francisco Suárez). La Teresa i la seva filla no van canviar de domicili durant tota l'estada al Masnou i tampoc no van reagrupar els seus altres fills, perquè, segons van manifestar, es van trobar molt ben acollits. La Luz recorda que la seva mare sempre deia que els Buch li regalaven vestits i jerséis i la portaven com un nina. Creu que els van tractar molt bé, el menjar era força abundant i considera que la van consentir molt. La petita anomenava Santiago el senyor Jaume, perquè pronunciava el nom malament, i aquesta anècdota va quedar en el record familiar. En José Luis va ser acollit a casa de Josep Jaume Millet Cunill, la seva esposa Caterina Martí Coll i els seus sis fills. En Vidal va ser acollit per Felip Millet Cunill (germà dels acollidors de José Luis) al carrer del Catorze d'Abril de 1931, 33 (actual c. de Sant Felip). La família Millet estava en bona situació econòmica i el van voler adoptar.

Hi ha poca informació sobre la nora d'Higinia, María Fuentes. Les seves filles, Violeta (2 anys) i Teresa (1 any), van viure també separades a les cases de Joaquina Tobias (c. de Francesc Macià, 5, actual Josep Llimona) i Maria Luisa Aguiló (c. de Francisco Ascaso, 58), respectivament. La Teresa va caure malalta el gener de 1938 i va morir poc temps després del retorn al seu poble.

En finalitzar la guerra, tota la família de refugiats va tornar a casa seva, a Zaramillo, i hi va néixer un altre germà, en Félix. La família Millet els va enviar diners perquè es poguessin refer i, posteriorment, els van anar a visitar al País Basc en dos cotxes, segons recorden com un fet excepcional. La Teresa va guardar tota la seva vida una carta dels Buch molt emotiva que treia de vegades perquè els fills la llegissin.

En acabar la guerra, el marit de Teresa va tornar al País Basc ferit en una cama. Va passar per alguna presó.

Crèdits**Documentació i comissariat**

Arxiu Municipal del Masnou
Museu Municipal de Nàutica

Disseny gràfic, producció i muntatge

Maud Gran Format

Fonts

CAMPOY COLLADO, GLÒRIA. *El Masnou, un oasi en temps de guerra per als refugiats*. El Masnou: Ajuntament del Masnou, 2021. (La Roca de Xeix; 32)

Fotografies

Arxiu Municipal del Masnou
Arxiu fotogràfic de l'International Institute of Social History d'Amsterdam
Llibre *Ajut Infantil de Rereguarda: assistència als infants*.
Barcelona: Publicacions Kelmí, 1937